

Izhod ali glas? Evropska strategija preloma¹

Michel Husson², *mismouniverza.org*, March 9, 2012

Razvoj ekonomske krize, ki je izbruhnila v drugi polovici leta 2007, lahko preprosto povzamemo takole: kapitalizem se je poslednji dve desetletji pred krizo reproduciral tako, da je nakopičil goro dolgov. Da bi se izognile razpadu sistema, so države prevzele del teh dolgov in jih prenesle iz privatnega v javni sektor. Projekt vladajočih slojev je, da sedaj izstavijo račun državljanom v obliki proračunskih rezov, zviševanj najbolj nepravičnih davkov in zamrznitev plač. Na kratko, večina prebivalstva se mora – kot delavci in upokojniki – žrtvovati v varčevalnih ukrepih, da bi zagotovili realizacijo fiktivnih profitov, ki so se akumulirali skozi leta.

Črv v sadju

Namera, da bi v Evropi vzpostavili ekonomsko integrirano območje preko Evropske unije (EU) z enotno valuto v obliki evra, vendar brez ustreznih proračunskih zmožnosti, ni bila koherenten projekt. Okrnjena denarna unija je postala ekonomski okvir za generiranje heterogenosti in divergenc med evropskimi državami. Države z nadpovprečno inflacijo in podpovprečno produktivnostjo izgubljajo na konkurenčnosti in so spodbujane k osnovanju svoje rasti na prezadolženosti, medtem ko si države s podpovprečno inflacijo ter nadpovprečno produktivnostjo pridobivajo konkurenčnost in vzdržujejo strukturne presežke.

Izbira evra (pričenni z letom 1999) v retrospektivi ni prinesla nikakršne očitne prednosti pred sistemom običajnih valut – konvertibilen evro v odnosih s preostalim svetom in spremenljive valute znotraj evrskega območja. Evro je bil zamišljen kot instrument discipliniranja proračunov in še zlasti mezd (sledječ Paktu stabilnosti in rasti EU): uporaba devalvacije ni več mogoča in mezda postane edina prilagodljiva spremenljivka za reševanje konkurenčnosti in zunanjih neravnotežij.

V praksi je Ekonomska in denarna unija delovala tudi na račun prezadolževanja in, vsaj sprva, padanja evra v primerjavi z dolarjem. Tovrstni pripomočki so se sčasoma morali izteči. Stvari so začele uhajati iz svojih tirov z nemško politiko deflacije mezd skozi desetletje po letu 2000, ki je pripeljala do povečanja tržnega deleža Nemčije v Evropi. Čeprav je bilo evrsko območje na splošno v ravnotežju s preostankom sveta, se je širil prepad med nemškimi presežki in primanjkljaji večine preostalih držav v Evropi. Posledično so stopnje rasti znotraj evrskega območja težile k razhajanju, vse od začetne uvedbe evra dalje.

Omenjena tržna ureditev se je brez presenečenja izkazala za nevzdržno. Kriza je močno pospešila proces fragmentacije in finančne špekulacije ter razkrila trenja, ki so inherentna neoliberalni Evropi. Kriza je poglobila polarizacijo evrskega območja. Na eni strani uživajo Nemčija, Nizozemska in Avstrija trgovske presežke, medtem ko so njihovi proračunski primanjkljaji ostali skromni. Na drugi strani so slavni 'PIGS', sestavljeni iz Portugalske, Italije, Grčije in Španije (Irska je deloma drugačen primer), v obratni situaciji: visoki trgovski primanjkljaji ter nadpovprečni in hitro rastoči proračunski primanjkljaji. Čeprav je globina gospodarske krize povsod vodila do zvišanja proračunskih primanjkljajev, je bilo to zvišanje v prvi skupini držav precej manjše.

¹ Prevod: Dragan Nikčević. Izvirnik dostopen na: <http://hussonet.free.fr/sreg122.pdf>

² [Michel Husson](#) je francoski ekonomist in statistik, zaposlen na inštitutu [IRES](#). Že od sedemdesetih let dalje je aktiven član različnih političnih strank socialistične orientacije. Izvirnik besedila je bil objavljen v okviru [tematskega sklopa o krizi in levici](#) revije Socialist Register, skupaj s [člankom Costasa Lapavitsasa](#). Avtorja nadaljujeta medsebojno debato o možnih strategijah levice v času gospodarske krize (glej [tu](#) in [tu](#)). Husson zagovarja ohranitev evrointegracij in njihovo temeljito preoblikovanje v duhu kooperativnih rešitev. Rešitve, ki temeljijo na izstopu, bi namreč dosegle ravno nasprotni učinek in kvečjemu stopnjevale tekmovanje gospodarstev v zniževanju mezd in proračunov, ki je po besedah avtorja ultimativni vzrok gospodarske krize.

Kriza javnega dolga je pospešila premik proti varčevanju, ki je v vsakem primeru že prej predstavljalo neoliberalno politiko prilagajanja in načrtovan politični odziv v trenutku, ko se je kriza ustalila. Špekulacije proti Grčiji, nato Irski in Portugalski, so bile omogočene, ker ni bilo nikakršnih sistematičnih ukrepov za reguliranje bank ob nastopu krize. Kolektivno upravljanje dolga na evropski ravni, prek evropskega mehanizma za finančno stabilizacijo in začasnega sklada za zaščito evra, je ostajalo delno in vselej prihajalo pozno. Centralne banke same so s posojanjem denarja pri nizkih obrestnih merah priskrbele bankam strelivo za to špekuliranje, denar, ki so ga banke nato posojale vladam pri višjih obrestih na javni dolg, razliko pa elegantno jemale zase.

Ko začne javni dolg nase privzemati privatnega, se finančna kriza preseli v javni sektor. Pomoč perifernim evropskim državam na udaru finančnega kapitala je v resnici pomoč evropskim bankam (koncentriranim v Nemčiji, Franciji in Veliki Britaniji, vpletene so tudi ameriške), ki držijo večino njihovega dolga. Spekulativni napadi služijo kot argument v prid hitremu prehodu k drastičnim varčevalnim načrtom, kot na primer pri Grčiji ali iberskih državah. Ta strategija je nesmisel, ki lahko kvečjemu vodi k še eni recesiji vključujoč Nemčijo, katere izvozi na rastoče trge izven Zahodne Evrope morebiti ne bodo nadoknadili njenih izgub na notranjih evropskih trgih.

Evropske vlade in Evropska komisija so imele en sam prioriteten cilj: vrniti se kar se da hitro k 'poslu kot običajno'. Vendar je ta cilj zunaj dosega natanko zato, ker je kriza vse, kar je pripomoglo k ublažitvi nasprotij kvarne oblike evropske integracije, recimo zadolževanje evropske periferije ali interna evropska trgovinska nesorazmerja, naredila neuporabno. Ti elementi analize obstoječe evropske konjunktore so sedaj razmeroma soglasni. Vendar vodijo k precej nasprotujočim predvidevanjem in usmeritvam, posebej na levici: pok evrskega območja ali obnova panevropskega političnega projekta.

Za preoblikovanje Evrope

Poglavitni cilj kakršnekoli leve alternative za Evropo mora biti optimalno izpolnjevanje družbenih potreb. Začetna točka je torej porazdelitev družbenega bogastva. S stališča kapitalizma pot iz krize terja restavracijo profitabilnosti skozi povečan pritisk na mezde in zaposlitve. Vendar ta pristop ne jemlje v ozir resničnih vzrokov za krizo. Padec deleža mezd je tisti, ki je hranil finančni balon. In neoliberalne proračunske protireforme so poglobljale deficite še preden je kriza sploh izbruhnila.

Politična enačba je za levico preprosta: iz krize ne bomo izšli na vrhu brez radikalne spremembe v razdelitvi prihodkov. To vprašanje ima prednost pred ekonomsko rastjo. Vsekakor bi višja rast sama na sebi lahko privedla do večje zaposlenosti in višjih mezd, vendar mora biti tovrstna na rast naravnana strategija ocenjena z ekološkega stališča. V nobenem primeru pa se ne moremo zanašati na rast, če se hkrati povečuje tudi porazdelitev prihodkov.

Na neenakosti moramo zatorej pritisniti z obeh strani: s povečanjem izplačil za delavce in z davčno reformo. Nadgradnja meznega deleža bi lahko sledila *pravilu treh tretjin*: tretjina za neposredne mezde, tretjina za socializirane mezde (oziroma blaginjo) in tretjina za ustvarjanje delovnih mest z zmanjševanjem delovnih ur. Dvig mezd bi šel na škodo dividend, ki nimajo ne ekonomske upravičenosti ne socialne koristi. Proračunski primanjkljaj bi moral biti postopoma zmanjšan, ne z rezi, temveč z re-fiskalizacijo vseh vrst prihodka (vračajoč jih nazaj med javne finance), ki so bili skozi čas oproščeni davkov. Neposredni strošek krize bi morali nositi zanjo odgovorni: to pomeni, da bi moral biti dolg v veliki meri odpisan, banke pa nacionalizirane in socializirane.

Nezaposlenost in nestabilnost zaposlitev sta bili že prej dve izmed najresnejših družbenih slabosti neoliberalizma in kapitalističnega sistema. S tem, ko varčevalni ukrepi prizadenejo življenjske razmere najrevnejših, kriza pospešuje obe. O povratku k nekakšni domnevni novi rasti zopet ne bi smeli premišljevat kot o možnosti – proizvajati več zato, da bi ustvarili več služb. To je ravno obratno razumevanje stvari. Kar potrebujemo, je popolna sprememba perspektive, ki za izhodišče jemlje ustvarjanje koristnih delovnih mest. Bodisi z zmanjševanjem delovnega časa v privatnem sektorju, bodisi z ustvarjanjem javnih služb *ex nihilo*, cilj mora biti odziv na družbene potrebe in ustvarjanje 'resničnega bogastva', ne nujno v obliki blaga. Tovrsten pristop je obenem ekonomsko

koherenten in konsistenten z okoljevarstvenimi skrbmi: dati prednost prostemu času in koristni zaposlenosti sta dva ključna elementa kateregakoli radikalnega programa za boj proti klimatskim spremembam.

Vprašanje delitve dohodka je pravilna začetna točka za socialistični odziv na krizo, temelječa na preprostem – vendar popolnoma pravilnem – principu: 'ne bomo plačali njihove krize.' Takšen pristop nima nikakršne veze s keynesijansko 'plačno spodbudo', ampak z obrambo delavskih mezd, zaposlitev in socialnih pravic, od katerih nobena ne bi smela biti stvar debate. Socialistična strategija bi nato poudarila še sovpadajoč pojem nadzora: nadzora tega, kar oni (kapitalisti) počnejo s svojimi profiti (dividende proti službam) in nadzor nad uporabo davkov (subvencionirati banke ali financirati javne storitve). Takšen pristop bi nato omogočil obsodbo privatnega prilaščanja produkcijskih sredstev in osrednjemu antikapitalističnemu sporočilu priskrbel široko občinstvo v Evropi.

Kot to pove Özlem Onaran: 'Konsenz med antikapitalističnimi silami za protikrizno strategijo se povsod po Evropi poraja na temelju štirih stebrov: i) odporu proti politiki varčevanja in vsakršnim rezom; ii) radikalnem progresivnem/redistributivnem davčnem sistemu in nadzorom nad kapitalom, iii) nacionalizaciji/socializaciji in demokratičnem nadzoru nad bankami; in iv) reviziji dolgov pod demokratičnim nadzorom, ki ji sledi odpis dolgov³.

Zapustiti evro?

Vsekakor drži, da je združitev nacionalnih valut v okviru evrskega območja odstranila bistveno prilagodljivo spremenljivko, to je menjalni tečaj. Državam s padajočo konkurenčnostjo cen ne preostane druga možnost kot zamrznitev mezd in proračunsko varčevanje ali pa nadaljnje brezobzirno hitenje v prezadolženost. Pa vendar je scenarij 'izhoda iz evra' ekonomsko nekonsistenten in politično slabo preračunan.

Zapustitev evra ne bi rešila vprašanja bremena javnega dolga na periferiji Evrope, ampak bi ga poslabšala s tem, ko bi se zunanji dolg nemudoma povečal za stopnjo devalvacij. Povratak k nacionalni valuti bi države z visokim zunanjim primanjkljajem neposredno izpostavil spekulacijam. Prestrukturiranje dolga bi moralo biti v vsakem primeru prvi korak.

Devalvacija poveča konkurenčnost izvozov države, vsaj v primerjavi z državami, ki ne devalvirajo. To je ne-kooperativna rešitev, s katero država poskuša pridobiti tržni delež v tekmovanju s svojimi trgovskimi partnericami. Še več, devalvacija s povečanjem cene uvozov vodi k inflaciji, ki delno negira prvotne pridobitve v tekmovalnosti. Jacques Sapir, francoski ekonomist, ki podpira izhod Francije iz evra, priznava, da bo inflacija vsilila 'devalvacije vsako leto ali vsakih 18 mesecev z namero, da bi ohranili konstantno realno obrestno mero'⁴. To bi pomenilo sprejeti inflacijsko-devalvacijsko zanko brez konca. Vendar je konkurenčnost države odvisna od mnogih drugih elementov: pridobitev v produktivnosti, inovacije, industrijske specializacije in tako dalje. Trditi, da bi lahko manipulacija menjalnih tečajev zadostovala, da zagotovimo konkurenčnost, je iluzija, in mimogrede eden osrednjih postulatov 'Pakta za evro'⁵. Izkušnje devalvacije, ki ne bi privedla do povečanja varčevanja, ki na koncu pade na delavce, je malo ali pa jih sploh ni.

Drugačna porazdelitev prihodkov in alternativni model rasti terjata kot predpogoj temeljito spremembo v odnosih družbenih sil: to ne more biti doseženo z devalvacijo valute. Jemati devalvacijo kot začetno točko pomeni obrnitev prioritet pri socialni transformaciji in menjalnih tečajih. Gre za izjemno nevarno napako. Sapir v svojem eseju poudarja, da 'bi nova valuta morala

³ Özlem Onaran, '[An Internationalist Transitional Program Towards an AntiCapitalist Europe](#): A Reply to Costas Lapavistas', *International Viewpoint Online*, 435, 2011.

⁴ Jacques Sapir, '[S'il faut sortir de l'Euro](#)', Document de travail, 6 avril 2011.

⁵ 'Pakt za Evro' iz leta 2011 je bil zahteva nemške in francoske vlade, da naj države članice sprejmejo konkretne politične zaveze o izboljšanju proračunskega položaja (skozi varčevanje) in konkurenčnosti (skozi zniževanje stroškov dela) kot pogoj za povišanje sredstev za finančno stabilnost.

Glej: '[The Euro and the European Union: Can Angela Merkel Hold Europe Together?](#)', *The Economist*, 10 March 2011.

biti vgrajena v spremembe makroekonomskih politik in institucij... če naj bi prinesla vse zaželjene učinke⁶. Med temi učinki navaja okrevanje mezd, ohranjanje socialnih sistemov, strog nadzor nad kapitalom, rekvizicijo Banke Francije in državni nadzor nad bankami ter zavarovalniškimi podjetji. Toda vsi ti ukrepi bi morali biti uvedeni *pred* kakršnikoli političnim projektom zapuščanja evra.

Vlada družbene transformacije bi vsekakor storila grozno strateško napako z zapustitvijo evra, saj bi se izpostavila vsem vrstam spekulativnih povračilnih napadov. Politično tveganje dajanja legitimnosti programom skrajne desnice, je neizmerna. V Franciji je izhod iz evra eden izmed temeljnih kamnov Nacionalne fronte. Strategija izhoda obuja nacional-socialistično logiko, ki kombinira ksenofobijo z diskurzom, ki zavrača evropsko integracijo kot ultimativni vzrok vseh ekonomskih in socialnih slabosti.

Čeprav drži, da sta globalizacija in neoliberalna evropska integracija ojačali razmerje moči v Evropi v prid kapitalu, ne gre za edini faktor. Trditi, da bi izhod iz evra spontano izboljšal ravnotežje moči v prid delavcem, je zatorej temeljna napaka. Zadostuje, da pogledamo britanski primer: funt drži Britanijo zunaj Evropske denarne unije in evra, vendar to ni zaščitilo britanskega ljudstva pred varčevalnim načrtom, ki je med najbolj brutalnimi v Evropi.

Podporniki izstopa iz evra zagovarjajo še dodaten argument: gre za takojšen ukrep, z relativno lahko izvedbo, medtem ko bi bil projekt ponovne postavitve evropskega projekta zunaj dosega. Ta argument spregleda samo možnost nacionalne strategije, ki ne bi predpostavljala hkratnega preloma v vseh evropskih državah.

Za strategijo preloma in razširitve

Kot je to pogosto zastavljeno, naj bi bila dilema med tvegano avanturo 'izhoda' iz evra in utopično evropsko harmonizacijo, ki bi dala 'glas' delavskim bojem. Kako iziti iz te napačne izbire, je za socialiste osrednji politični problem. Razlikovanje med cilji in sredstvi je tu ključno. Namen programa družbene transformacije je zagotoviti vsem državljanom dostojno življenje v vseh njegovih dimenzijah – zaposlitev, zdravje, upokožitev, dom in tako naprej⁷. Te je mogoče doseči s spremembo primarne razdelitve dohodkov med profite in mezde ter prek davčne reforme. Toda napredovanje boja za te cilje implicira preizpraševanje prevladujočih družbenih interesov, njihovih privilegijev in njihove moči. Ta konfrontacija se vrši primarno znotraj *nacionalnega* okvirja. Toda odpor dominantnih razredov in njihovi mogoči povračilni ukrepi *presejajo* nacionalni okvir.

Edina izvedljiva strategija je zanašanje na legitimnost naprednih rešitev, ki se porajajo iz lastne skrajno sodelovalne narave. Vsa neoliberalna priporočila so ultimativno osnovana na iskanju tekmovalnosti, recimo na zniževanju mezd, rezanju socialnih prispevkov in ukinjanju davkov z namenom pridobitve tržnega deleža. Ker bodo stopnje rasti v Evropi še naprej nizke v obdobju, ki se je pričelo z evropsko krizo, je edini način za katerokoli posamično državo, da ustvarja delovna mesta, ta, da tekmuje zanje s sosednjimi državami, še posebej, ker je največji del zunanje trgovine evropskih držav znotraj Evrope. To drži celo za Nemčijo kot drugega največjega svetovnega izvoznika: ne more se zanesti zgolj na vzhajajoče države. Neoliberalni izhod iz krize je inherentno nekooperativen: zmagaš lahko zgolj proti ostalim in to je ultimativni vzrok za poglobljanje krize evropske integracije.

Če s tem primerjamo napredne rešitve, so te kooperativne, delovale bodo celo bolje, če bodo generalizirane na večje število držav. Na primer, če bi vse evropske države znižale delovni čas in zaračunale davke na kapitalski prihodek, bi se s takšno koordinacijo izognili povratnemu udarcu, ki bi ga ista politika prestajala, če bi bila sprejeta v zgolj eni sami državi. Potrebno je torej, da vlada radikalne pravice sledi *strategiji razširitve*:

⁶ Sapir, *S'il faut sortir de l'Euro*.

⁷ Za nadaljno analizo v tej smeri glej, med drugimi, moje: *Un pur capitalisme*, Lausanne: Éditions Page Deux, Collection Cahiers Libre, 2008; 'Toxic Capitalism', in Raphie De Santos, et al., *Socialists and the Capitalist Recession*, London: Resistance Books, 2009 ; 'La nouvelle phase de la crise', *ContreTemps*, 9, 2011; '[A European Strategy for the Left](#)', *International Viewpoint Online*, 432, 2011.

1. 'dobri' ukrepi so implementirani enostransko, kot na primer pri obdavčitvi finančnih transakcij;
2. sprejmejo se spremljajoči načrti za zaščito, kot na primer nadzorovanje kapitala;
3. prizna in izzove se politično tveganje prelamljanja pravil Evropske unije z namenom implementacije teh radikalnih, sprva nacionalnih politik;
4. izdelava se predlog za spremembo pravil tako, da se jih razširi na evropsko raven in omogoči, da jih sprejmejo države članice, na primer z razširitvijo evropskega davka na finančne transakcije;
5. političnemu soočenju z EU in drugimi evropskimi državami se ne izogiba in tako grožnja izhoda iz evra ni izključena kot realna možnost.

Ta strateška shema priznava, da ustvarjanje 'dobre' Evrope ne more biti predpogoj za implementacijo 'dobre' politike. Povračilni ukrepi morajo biti nevtralizirani skozi protiukrepe, ki učinkovito vključujejo zatekanje k arzenalu protekcionistične politike, če bi bilo to potrebno. Vendar strategija ni protekcionizem v navadnem pomenu: ta protekcionizem ščiti izkustvo družbene transformacije, ki izvira iz ljudi in ne iz interesov kapitalistov dane države v tekmovanju z drugimi kapitalisti. Gre torej za 'protekcionizem za razširitev', čigar sam smisel je, da izgine potem, ko bodo 'dobri' ukrepi generalizirani širom Evrope.

Prelom z evropskimi pravili ne temelji na *petitio principii*, ampak raje na pravičnosti in legitimnosti ukrepov, ki ustrezajo interesom večine in se jih na enak način predlaga sosednjim državam. Strateški izziv za spremembe se lahko potem zanese na družbeno mobilizacijo v drugih državah in tako zgradi relacijo sil, ki lahko vpliva na EU institucije. Nedavne izkušnje z neoliberalnimi reševalnimi načrti, ki sta jih implementirali ECB in Evropska komisija, je pokazala, da je povsem mogoče obiti vrsto določil pogodb EU. Za to strategijo preloma izhod iz evra ni predpogoj. Gre bolj za orožje za uporabo v 'skrajnem slučaju'. Neposredni razkol bi se moral nadaljevati na dveh točkah, kjer bi omogočil resnični prostor za manevriranje: nacionalizaciji bank in prestrukturiranju dolga.

Prva poanta podpore je sposobnost škodovanja kapitalnim interesom: inovatorska država lahko prestrukturira svoj dolg, nacionalizira tuji kapital in se poslužuje podobnih korakov, ali pa grozi, da bo tako storila. Celo v primeru manjših držav, kot sta Grčija ali Portugalska, je možnost odziva precejšnja, glede na prepletenost ekonomij. Mnogi bi lahko izgubili, soočenje ni popolnoma enakovredno. Toda glavna poanta podpore tiči v kooperativni naravi povzetih dejanj. V primerjavi s klasično strategijo protekcionizma, ki se zgodi na ravni posamezne države, ki stremi k temu, da bi uspela proti svojim tekmecem, je to velika razlika.

Ravno nasprotno, vsi napredni ukrepi so najbolj učinkoviti, kadar se jih generalizira v večjem številu držav. Ta strategija preloma je ultimativno osnovana na sledečem diskurzu: potrjujemo svojo namero, da obdavčimo kapital in sprejemamo potrebne zaščitne ukrepe, da to storimo. Toda predlagamo razširitev tega ukrepa na celotno Evropo. Ta prelom z resnično obstoječo Evropo bi bil sprožen v imenu neke druge Evrope. Namesto da jih vidimo kot nasprotujoče si poteke dejavnosti, moramo premisliti o odnosu med prelomom z neoliberalno Evropo in projektom ponovne izgradnje Evrope.

Projekt in odnosi sil

Program, ki bi bil usmerjen zgolj k reguliranju kapitalističnega sistema na obrobju, ne bi bil samo preozko zastavljen, ampak tudi ne bi vzbujal zadostne motivacije. Radikalna perspektiva, nasprotno, lahko deluje odvrtačo zaradi golega obsega nalog, ki čakajo. Kot socialisti moramo nekako ugotoviti optimalno količino radikalnosti na tem razpotju. Težava ni, kot se mnogokrat ugotavlja, v razvoju tehničnih sredstev: tovrstne zmožnosti so samoumevno bistvene in mnoge od teh zmožnosti dobro razvite. Toda noben pameten ukrep se ne more izogniti neizogibnemu političnemu spopadu konfliktnih družbenih interesov.

Kar se bank tiče, se strateški obseg mogočih pristopov razteguje od popolne nacionalizacije do bolj ali manj restriktivnih regulacij, prek ustanovitve javne finančne entitete. Podobno je lahko javni dolg preklican, odložen, na novo izpogajan, vse to na brezštevne načine. Polna nacionalizacija bank in zavrnitev javnega dolga sta ukrepa, ki sta obenem legitimna in ekonomsko izvedljiva. Toda zaradi obstoječega ravnotežja sil se zdita nerealna. Tu leži resnična debata: kakšna naj bo stopnja radikalizma v strategiji preloma, ki bi bila najbolj zmožna mobilizirati delavce in politične sile? O tem razumljivo ne bodo odločali ekonomisti. Zato je bil, namesto predlaganja celovitega spiska ekonomskih ukrepov in načrtov, poudarek na tem mestu postaviti vprašanja metode in poudariti tri osnovne sestavine za radikalen odgovor levice na krizo: (1) radikalno spremembo v porazdelitvi dohodka; (2) masovno skrajšanje delovnega časa; in (3) prelom s svetovnim kapitalističnim redom, začeni s 'realno obstoječo' Evropo.

Ta debata ne more – in ne sme – biti povzeta kot opozicija med antiliberalsci in antikapitalisti, ali pa med proevropejci in progresivci. Ta razlikovanja seveda imajo smisel, odvisno od tega, ali je namen projekta znebiti se financ ali kapitalizma. Toda trenja nam ne bi smela preprečiti, da se lotimo dolge odiseje skupaj, z levico, ki vodi to debato. Takšen 'skupni program', kot je prikazan tukaj, bi lahko bil osnovan na volji, da bi delovanju kapitalizmu vsilili druga pravila. In to je vsekakor črta delitve med radikalno levico in socialnim liberalizmom levosredinskih političnih sil. Prioriteta za radikalno levico danes je v vsakem primeru izgradnja skupnega evropskega horizonta kot osnove za pristen internacionalizem.